

7. Hafta: Küreselleşme ve Devletin Dönüşümü

Özellikle küreselleşmenin büyük bir hız kazandığı Soğuk Savaş sonrası dönemde hem Siyaset Bilimi hem de Uİ, yaklaşık beş yüzyıldan beri dünya siyasetinin hakim siyasal örgütlenme biçimi olan devletin ideal (?) bir siyasal form olarak nasıl bir gelecekle karşı karşıya olduğu tartışmasına sahne oldular. Küreselleşme karşısında modern ulus-devletin konumu nedir? Bu soruya yanıt olarak, 90'ların başlarından 2000'lerin içinde bulunduğumuz dönemine dek birbirinden farklı tezler ortaya atıldı.

Hiperküreselleşmeciler 1990'ların başlarından itibaren, küreselleşmeyi ideolojik olarak savunarak, küreselleşme-ulus-devlet tartışmasını epey uzun bir süre domine eden bir gruptur. Başta iş dünyası olmak üzere, geniş bir siyasal ve akademik çevreyi, o dönemde dünyanın her yerinde yükselişe geçen yeni sağ, muhafazakar ve liberal kesimleri içerir. Bu görüşe göre, ulus-devletler küreselleşme karşısında çaresizdir ve egemenlikleri giderek aşınmaktadır. Başta ekonomi yönetimi olmak üzere, toplumsal, siyasal ve kültürel tüm alanlarda, ulus-devletin sunduğu yönetim modelinin giderek işlevsizleştiğini iddia etmişlerdir. Ulus-devlet, devlet içindeki sorunları çözmek için çok büyük ve hantal; küresel boyuttaki sorunları çözmek içinse çok zayıf ve güçsüzdür. Küreselleşmeyle birlikte sermayenin kazandığı inanılmaz hareketlilik ve yapısal güç, onu devletlerin yönlendirdiği değil, devletleri yönlendiren bir konuma getirmiştir. Bu teze göre, devlet sermayenin hizmetinde davranmaktan başka yolu kalmamış, özerkliği sınırlanan ve hatta kuşatılmış bir aktördür. Bu teze göre, küreselleşme kaçınılmaz ve karşı konulamaz bir dönüşümdür; ulus-devletin bu dönüşümler karşısında gücünü koruması veya yeniden inşa etmesi mümkün değildir.

İş dünyasının yoğun etkisi nedeniyle, **business globalization** olarak da adlandırılan bu perspektifin yazarlarından Kenichi Ohmae, 1990 tarihli '**Sınırsız Dünya: Uluslararası Ekonomide Güç ve Strateji**' başlıklı çalışmasında, küreselleşmenin sınırsız bir dünya yarattığını; para, mal, bilgi ve düşüncelerin engellenemez hareketliliğinin, ulus-devletin dayandığı iki temel ilkeyi, **ülkesellik ve ulusallığı** ortadan kaldırmakta olduğunu iddia etmiştir. Özellikle çokuluslu şirketler, ekonomik küreselleşmeyi yürüten ana aktörler olarak devletin yerine geleceği temsil eden aktörlerdir. Ulus-devletler bu gidişat karşısında hem güçsüz, hem de engeldirler. İlerleme ve gelişmenin taşıyıcısı olamazlar.

Hiperküreselleşmecilerin, küreselleşmeyi kaçınılmaz ve geri döndürülemez bir süreç olarak tanımlamalarına karşı, 90'ların ortalarından itibaren güçlü bir itirazın geliştiğini görürüz. **Kuşkucular (sceptics)** olarak adlandırılan bu grup, küreselleşmenin kaçınılmaz olmadığını ve bilinçli olarak yürütülen bir politika olduğunu vurguladılar. 1996'da yayımladıkları, **'Küreselleşme Sorgulanıyor'** adlı çalışmalarında **Paul Hirst ve Grahame Thompson**, bugün yaşadığımız küreselleşmenin özellikle uluslararası ekonomik büyüklükler açısından hiç de benzersiz olmadığını verilerle ortaya koydular. Buna göre uluslararası yatırım ve ticaret düzeyi, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında bugünkü rakamlarla karşılaştırılabilir büyüklükteydi. I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce Britanya, toplam üretiminin %7'sini dışarıya ihraç ediyordu ki bu düzeye 1945'e dek hiçbir devlet ulaşamadı. Diğer yandan I. Dünya Savaşı'nın nedeninin de büyük kapitalist güçlerin aşırı derecede serbestleşmiş ekonomilerinin yarattığı birikim rekabeti olduğunu da unutmamak gerekiyor. Dolayısıyla tarihte benzeri olmayan bir küreselleşme süreci yaşanmamaktadır.

Kuşkuculara göre, özellikle ekonomik küreselleşme geri döndürülemez ve kaçınılmaz bir süreç de değildir; aslında Batılı merkez kapitalist ekonomilerin tüm dünyaya dayattıkları bir ekonomik dönüşüm modelidir. Küreselleşmenin geri döndürülemez olduğu iddiası küreselleşmenin olumsuz sonuçlarının sorgulanmasını da imkansızlaşmaktadır. Çünkü bu olumsuzluklar, adını tam olarak koymak gerekirse aşırı liberalleşmenin küresel eşitsizliği ve dengesizlikleri arttırması; gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerde yoksullaşmanın yapısal bir sorun haline alması; siyasal istikrarsızlıkların engellenememesi; Batı'nın kültürel hegemonyasının sağlanması; dünya çapında kaynakların sorumsuzca kullanılması yüzünden çevresel tehditlerin giderek yaşamsal tehditlere dönüşmesi gibi sorunlar, 'kaçınılmazlık' söylemi içinde katlanılması gereken maliyetler gibi gösterilmektedir. Küreselleşmenin bugün özellikle ekonomik alanda, aşırı liberalleşmeyi dayatan ve kamusalığın her biçiminin ortadan kaldıran uygulamaları da aynı şekilde kaçınılmaz gelişmeler olarak sunulmaktadır. Kuşkuculara göre, sadece ekonomik olgular üzerinden değil de daha genel olarak bakacak olursak pek de öyle olduğu iddia edilemez. Bugün yaşadığımız hızlı küreselleşmeyi karakterize eden, küreselleşmeyi taşıyan, yürüten dinamikler, halen devletlerin kontrolü altındadır. İnsan hareketliliğini sağlayan, çok uzak mesafeleri kısaltan havayolu trafiği; haber, bilgi ve fikirlerin hızla dünyayı dolaşmasını sağlayan internet ve E-mail; cep telefonu üretim ve kullanım maliyetlerinin düşmesi sonucu kullanıcı sayısındaki büyük artış; orta sınıfın gelir değil ama tüketim üzerinden genişlemesini sağlayan, tüketim toplumu yaşam alışkanlıklarını dünyanın her yerine yayan serbest ticaret ve açık pazar; üretime dönük olmayan mali sermayenin çok

kısa sürelerde piyasalara hızla girip çıkmasını sağlayan açık mali piyasalar mantığı ve bunun altyapısını sağlayan bilgi teknolojisi.

Bu süreçlerin hangisi geri döndürülebilir değildir? Farklı nedenlerle devletler zorunlu hissettiklerinde bu politikaları sona erdirebilirler ve küreselleşmenin işleyişine sınır getirebilirler ya da toptan engelleyebilirler. Salgın hastalıklar devletlerin sınırlarını kapatmasına neden olabilir. Mali krizler sermaye piyasalarının dondurulmasını gerektirebilir. Kimi ekonomik nedenlerle, ülkeler ticaret ve yabancı yatırımlar önüne engeller koyabilirler. Siyasal nedenlerle internet erişimi kısıtlanabilir; hatta birçok ülkede ciddi internet kısıtlamaları ve yasakları halen mevcuttur.

Kabul etmek gerekir ki, bugünkü dünyada devletlerin bu tür politikalara yönelebileceklerine dair pek bir işaret yoktur. Hatta aslında birçok devletin saati ters yöne çevirecek gücü de yoktur. Sermaye hareketliliğine en ufak bir kısıtlama getirmek, bugün birçok devlet için mümkün değildir. Ancak bu olasılık vardır ve bugün içinde bulunulan küresel ekonomik durağanlık sürecinde konuşulmaya başlandığı üzere bu olasılıkların hepsi söz konusudur. Kuşkuçulara göre, bugün halen yaşadığımız küreselleşme nasıl 1970'lerde kapitalizmin azalan karlılık ve verimliliğini arttırmak üzere bir proje olarak düşünüldüyse, bunun karşıtı bir küreselleşmenin de kurgulanması mümkündür.

Hiperküreselleşmecilerin devleti kuşatılmış bir aktör olarak tanımladıkları, kuşkuçuların da devletin gücünü koruduğunu iddia ettikleri bu tartışma, 1990'ların sonunda bu keskinliğini yitirmiştir. Küreselleşmenin çok daha **karmaşık bir ekonomik düzen yarattığı kabul edilmekle birlikte, sistem içinde devletlerarası ilişkilerin ve uluslararası ağların bir arada bulunduğu** vurgulanmaya başlanmıştır. Bu tartışmada öne çıkan fikir şu oldu: Bugünün dünyasında ulusal üretim ve maliye sistemleri giderek artan bir hızla uluslararası ve uluslararası dinamiklerin etkisi altına girmektedir; ancak ulus-devletlerce de tamamlanmaktadır. Ulus-devletler ve ulusal kurumlar küresel güçlerle sürekli bir pazarlık, müzakere ve uzlaşma döngüsü içindedirler. Bu çerçevede, devletin değişen niteliğini tanımlamak üzere ortaya atılan kavramlardan biri **rekabet devleti (competition state)** (Philip Cerny, 1990) kavramıdır. Buna göre, II. Dünya Savaşı'nın ardından tam istihdam, dengeli olarak toplumda bölüştürülen vergi geliri ve devletin temel kamu hizmetlerini gerçekleştirmesi anlayışlarına dayanan **refah devleti** modelinin geçerliliği kalmamıştır. Yeni devlet, daha fazla yabancı yatırım çekmek için diğer devletlerle rekabet etmek zorunda olan, adeta bir şirket gibi davranması gereken, bu nedenle de

kamusal kaygıları geri plana iten devlettir. Rekabet devleti, refah devletinin yerini almaktadır; ancak yeni küresel düzen içinde tam anlamıyla kuşatılmış da değildir. Tersine, küreselleşmeyi yürüten aktörlerden biridir.

Bu tartışma, devletin erimekte olduğuna ya da gücünü tamamen koruduğu fikrine karşı çıkar ve aslında devletin dönüşmekte olduğunu iddia eder; bu nedenle de **transformationalist (dönüşümcü)** perspektifi temsil eder. Dönüşümcü perspektifi savunan yazarların başında **David Held** gelir ve o döneme dek akademik tartışmayı etkileyen hiperküreselleşmeciler ve kuşkucular arasındaki zıtlaşma dışında, **üçüncü bir yolu** temsil eder. Buna göre küreselleşme yüzünden sadece ulus-devlette değil; toplumsal ilişkilerin bütününde derin dönüşümler yaşanmaktadır. Devletler sadece küreselleşmenin yarattığı dış ekonomik baskıların değil; toplumsal düzenlerini etkileyen, toplumsal ilişkilerini, kimlik ve değerlerini dönüştüren küresel kültürel etkileşimlerin de baskısı altındadırlar.

Sonuç olarak dönüşümcülere göre, küreselleşme, her zaman değil, **genelde** ulus-devleti sınırlamaktadır. Devlet, neoliberal ekonomik modeli benimsediği ölçüde ve sürece, **küreselleşmeyi mümkün kılan aktördür**. Sınırları aşan para, mal ve hizmet hareketliliği, ancak devletler bu yönde kararlar alıp uygularlarsa mümkün olabilir. Özelleştirme, de-regülasyon ve esnek kur politikalarının yasal çerçevesini oluşturmak ve uygulamak ancak devletin yapabileceği bir şeydir.

Dolayısıyla, küreselleşme ile ilgili olarak 1990'ların sonlarından itibaren şöyle bir noktaya gelinmiştir: Küreselleşmenin içinde bulunduğumuz aşaması ne benzersiz ne de öngörülemezdir. Ulus-devletler üzerindeki mevcut sınırlamalar ve baskılar da sanıldığı kadar güçlü değildir. Ulus-devletlerin bir çoğu, kendi toplumlarını koruma mantığı ile, olabildiğince ekonomi üzerindeki belirleyiciliklerini korumaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle denilebilir ki, **hükümetler, hem kendi meşruiyetlerini korumak hem de küreselleşmenin toplumsal maliyetlerini azaltmak için yaptıkları yasal ve düzenleyici faaliyetlerle, aslında küreselleşmenin gidişatını da etkilemektedirler**. Devlet hala önemli ölçüde hareket alanına ve düzenleme gücüne sahiptir. Hatta yeni iktidar alanları ve olanakları yaratabilmektedirler.

Aslında, dönüşümcülerin bu katkıları ile küreselleşme eleştirisi daha güçlü bir noktaya taşınmıştır. Çünkü kuşkucuların mevcut küreselleşme modelinin kaçınılmaz ve geri döndürülemez olmadığı tezi güçlenmiştir. Devletler verdikleri kararlarla küreselleşmeyi

kontrol edebilirler; ancak mevcut söylemler, bunun mümkün olmayacağı yanılsamasını yaratmışlardır (Linda Weiss, 1998). Küreselleşme, tarihin bizi savurduğu, öznesiz bir süreç değildir. Üstelik dünyanın her bölgesi aynı düzeyde de küreselleşmemektedir; yani küreselleşme aslında küresel bir olgu da değildir. Kuzey Amerika, Avrupa ve Doğu Asya'nın yaşadığı ekonomik karşılıklı bağımlılık, dünyanın geri kalanı için geçerli değildir. Küreselleşmenin bir ekonomik model olarak yaslandığı ve ekonomik gelişmenin yeni kaynağı olan yabancı yatırımlar da bu ülkeler arasında yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla aslında küreselleşme söylemi, gerçekliğinin önüne geçmiştir.